

UOT 94 (479.24)

YAŞAR RƏHİMOV

XX ƏSRİN 20-30-CU İLLƏRİNDƏ NAXÇIVANDA REPRESSİYALAR

Repressiya hərtərəfli siyasi-ictimai və sosial-psixoloji təhlil tələb edən bir mövzudur. XX əsrin 20-ci illərin sonu-30-cu illərdə milli-mənəvi dəyərlərimizi, dilimizi sovet dövründə tamamilə sıradan çıxarmaq məqsədi qoyulsa da, reallaşdırma bilmədilər. Start xəttini Moskvadan götürmüş repressiv aksiyalar müttəfiq respublikalarda, Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda baş vermiş və milli, mənəvi, əxlaqi dəyərləri məhv etməyə yönəlmişdi. Sosialist yenidənqurmasının fəlakətli tədbirlərindən biri də kollektivləşdirmə idi. Kollektivləşmənin rəhbərliyin və onun ətrafında idarə olunan şəxslərin istəyi ilə gerçəkləşməsi insanların bütövlükdə həyat tərzinə mənfəət təsir edirdi. Əsas məqsəd fərdi kəndli təsərrüfatlarını kolxoz və sovxozlarda birləşdirmək, ictimai mülkiyyət adı altında onları dövlət idarəçiliyinə verməkdən ibarət idi. Bu illərdə totalitar rejim və sovet dövlət aparatı tərəfindən törədilmiş kütləvi bir hadisə olan repressiya prosesi həyata keçirilirdi.

Naxçıvanın bu dövr tarixinin öyrənilməsinin mühüm elmi və siyasi əhəmiyyəti vardır. XX əsrin 20-ci illərin sonu-30-cu illərində həyata keçirilən repressiya və həbslər Naxçıvandan da yan keçməmişdir. Məqalədə belə bir nəticəyə gəlinmişdir ki, həmin illərdə Naxçıvanda baş verən repressiyalar, hər şeydən əvvəl, rejimin və sistemin mahiyyətindən irəli gəlirdi. Rejimin mahiyyəti ondan ibarət idi ki, sosializm tam və qəti qələbə çalmalı idi. Tarixdən də məlumdur ki, sosializmin tam və qəti qələbəsi repressiyadan sonra müəyyənləşdi. Əslində bu repressiyalar sonralar da davam edəcəkdə. Amma İkinci Dünya müharibəsinin başlanması bunun qarşısını aldı. Əgər 20-ci illərdə milli düşüncəyə malik olanlar daha çox repressiyaya məruz qalırdısa, 30-cu illərdə bunlara proletar hökumətini quranlar da əlavə edilirdi.

Açar sözlər: *Sovet rejimi, Naxçıvan, ermənilər, repressiyalar, bolşeviklər.*

1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycan ərazisi bolşeviklər tərəfindən işğal edilmiş, ölkədə sərt sovet rejimi qurulmuşdur. Bu rejimə qarşı çıxan, milli müstəqilliyimizi müdafiə edən minlərlə həmvətənimiz məhv edilmiş, Uzaq Sibir və Qazaxıstana sürgün olunmuş, bir qismi isə canlarını xilas etmək üçün digər ölkələrə mühacirət etmişlər. Azərbaycanlıların dünya ölkələrinə miqrasiyasının baş verdiyi növbəti mərhələ keçmiş SSRİ-də 30-cu illərdə aparılmış repressiyalar və İkinci dünya müharibəsinin (1941-1945) nəticəsi olmuşdur [5, s. 141]. Bu illərdə həm də yerli və yeni repressiyalardan yaxa qurtarmaq üçün xarici ölkələrə getmiş, xeyli naxçıvanlı sonralar da vətənə qayıda bilməmişdir.

Tutaq ki, torpaq və əmlakları müsadirə olunan və kolxoz quruluşuna çıxan, qaçaq-quldur adlandırılan Kərbəlayı Süleyman, Kərbəlayı İsmayıl, Cəfərqulu xanın sərkarı Quşdan, Ərəfsəli Səlim bəy, Məşədi İsmayıl, Kərbəlayı Yəhya, Kərbəlayı Fətulla, Sisyanlı Qardaşxan və başqaları o dövrün quruluşuna və kolxoz əleyhinə çıxış edərək mübarizə aparmışlar.

Bist, Milax, Sələsüz, Ərəfsə, Qışlaq, Kolanı və s. kəndlərin ortabab və kasıb kəndlilərinin günahı nə idi ki, Daxili İşlər Komissarlığında, eləcə də partiya və sovet təşkilatlarında çayır otu kimi yayılmış ermənilərin, xüsusi ilə Azərbaycan Baş Siyasi İdarəsinin operativ müvəkkili A.Orbelyanın Naxçıvan Muxtar Respublikasında azərbaycanlılara qarşı törətdiyi vəhşiliklərə, sürgünlərə, bir sözlə böyük soyqırımına necə göz yummaq olar? Əgər həmin illərin vəhşiliklərini qələmə alsaq neçə-neçə cildli kitablar əmələ gələr [1, s. 126].

1920-30-cu illər Naxçıvan tarixinin ağır dövrlərindəndir. 1920-30-cu illərin repressiyaları Naxçıvanda da çox ağır keçmişdir. Bu qanlı faciələrin şahidi olmuş Heydər Əliyev sonralar deyirdi: "...mən o günlərin şahidiyəm. Mən Naxçıvanda yaşayırdım. Bizim qonşularımızı iki günün içində gətirib ağılaya-ağılaya avtomobillərə doldurdular, çıxarıb Arazın o tayına saldılar. Mən 1937-1938-ci illərdə Naxçıvandan siyasi motivlər üzrə Orta Asiyaya

sürgün olunanları da görmüşəm. Onlar orta məktəbdə mənimlə bir yerdə oxuyan qızlar, oğlanlar idi, göz yaşları içərisində gəlib bizimlə vidalaşırdılar. Biz də başa düşmürdük, gəlib yola salanda görürdük ki, bir günün içərisində onların evlərində-əşiklərində nə vadısa tökübdə qaldı, onları avtomobillərə doldurub sürürlər” [11, s. 86-87].

Təkcə Keçili, Milax, Ərəfsə kəndlərində Orbelyanın “bandit”, “kulak” damğası ilə neçə-neçə azərbaycanlıya qarşı etdiyi cinayətlərin sayı-hesabı yoxdur. 30-cu illərdə Naxçıvan şəhərindən, Ordubad, Şərur, Culfa və Naxçıvan (Babək) rayonlarından onlarla günahsız insanlar sürgün edilmiş və güllələnmişlər. Naxçıvan MR MDA-də saxlanılan və araşdırdığımız arxiv sənədlərində kollektivləşdirmə illərində Naxçıvanda repressiya ilə bağlı xeyli faktlar mövcuddur. Bunlardan bir neçəsinə diqqət yetirək.

Həmin araşdırılan sənədlərdən məlum olur ki, Naxçıvan şəhərində müxtəlif vəzifələrdə çalışan, keçmiş xan, bəy və mülkədar olan insanlar yuxarıların, xüsusilə də Naxçıvanda partiya, sovet və hüquq orqanlarında yüksək rütbələrdə olan insanların əli ilə sürgün edilmiş və güllələnmişlər. Onlardan Yunis Naxçıvanski, Əlibəy Kəngərinski, Həsən Musayev, Məşədi Heydər Babayev, Qurban Səfəroğlu, Balabəy Balabəyov, Kərbəlayı Nofəl Axundov və başqalarının adını qeyd etmək olar.

Naxçıvan rayonu üzrə: Rzabəy Tağıbəy oğlu, Bəylər Teymur oğlu, Qənbər Həsənəli oğlu, Həsən Əliyev, Baba Rüstəm oğlu, Əli Babayev, Məşədi Əhməd Axundov, İbad Sədi Hüseyn Mehdiyev, Kərbəlayı Muxtar Cəfərzadə, Məmmədza bəy Allahverdiyev; Ordubad rayonu üzrə: Rəhim Kərbəlayı Məmmədhəsən oğlu, Əliyev Əli Kərbəlayı Hüseynqulu Məşədi Hüseynqulu oğlu, Hüseyn və Ələkbər Əsgər oğlu, Səfərov Sadiq Mövsüm oğlu, Məşədi Qulaməli Murad oğlu, Nəsirov Hüseyn və başqaları sürgün edilmişlər [14].

Digər bir fakt. Repressiya illərinin canlı şahidi olan Qasım Tağıyev xatirələrində yazırdı: “14 iyun 1932-ci ildə bir qrup qolçomaq ailələrini sürgün edirlər. Nehrəm kəndindən Kərbəlayı Novruzunu da edirdilər. Halbuki Kərbəlayı Novruz 20 il muzdur olmuşdur. Mən bu məsələni Vilayət Partiya Komitəsinin katibi B.Vəlibəyova çatdırdım. B.Vəlibəyov, Ağamirov (Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin sədri) və mən Naxçıvan dəmiryol vağzalına gəldik. Sürgün olunan adamları eşelona mindirmişdilər. Bu zaman Kərbəlayı Muxtar Cəfərzadə eşelonun qapısına çıxıb üzünü B.Vəlibəyova tutub dedi: “Yoldaş Vəlibəyov sovet hökuməti məni sürgün etməkdə haqlıdır. Çünki mən 25 il qılava olmuşam. Bəs bu Kərbəlayı Novruzunu niyə sürgünə göndərirsiniz? Bu ki, mənim yanımda 20 il muzdur olub.” Bu sözləri eşidən Vəlibəyov və Ağamirov çox qəzəbləndilər və Naxçıvan Dövlət Siyasi İdarəsinin rəisi Əyyub Qasımova təklif etdilər ki, Kərbəlayı Novruzunu təcili vəqəndən yendirsinlər. Qasımov Kərbəlayı Novruzunu dərhal azad etdi” [15, v. 1-43]. Canlı şahidlərin sözlərindən də görüldüyü kimi, sadəcə insanların hansı səbəbdən repressiya məruz qalaraq sürgün edilmələri heç məlum da deyildi.

Erməni çekistləri Naxçıvanda xüsusi canfəşanlıqla çalışırdılar. Orbelyan, Akopov, Nersesov, Mosesov, Parseqov Muxtar Respublikanın bütün bölgələrində baş cəllad kimi tanınırdılar. “Quldur”, “qaçaq” adı ilə yalnız iyirminci illərdə erməni müstəntiqlərinin imzası ilə Şahbuz rayonunun Keçili, Culfa rayonunun Milax kəndində 38 nəfər güllələndi, 75 nəfər isə müxtəlif cəzalara məhkum edildilər [3, s. 41]. Erməni xisləti və xainliyi, azərbaycanlılara şər atmaqdan mənəvi zövq almaq düşüncəsi özünü Naxçıvanda daha qabarıq şəkildə göstərmişdir.

Araşdırılan arxiv sənədlərində Naxçıvandakı repressiyaların yenə də ermənilərin ssenarisi ilə törədildiyi məlum olur. Yuxarıda qeyd edildiyi kimi A.Orbelyan, Danelyan, Qranski, Baziyan kimiləri azərbaycanlıların milli mənliliyini təhqir etməklə bir əqiddə sahibi kimi muxtar respublikanın nəinki varlıqlarını, kasıblarını, həmçinin ölkədən kənardə da

tanınmış ziyalı, hərbi və digər peşə və sənət sahiblərini – ümumiyyətlə, Vətən üçün, xalq üçün yorulmaq bilmədən çalışanları belə təmizləməyə çalışmışdılar. 1937-ci illərə aid olan sənədləri vərəqləyərkən məlum olur ki, Naxçıvan MSSR Daxili İşlər komissarı olmuş Qranskiy, Milli Təhlükəsizlik sistemində işləmiş baş leytenant Pavel Vakulçik və Beldpolov, Naxçıvan MSSR DİK-in katibi Perel, baş kargüzar Baziyan, baş leytenant Zakiyan, leytenant Moleseyev, həbsxana rəisi Gevorkov, Naxçıvan baş milis idarəsində işləyən Aram Danielyan və başqalarının əli ilə yüzlərlə azərbaycanlı repressiyanın qurbanı oldular [16, v. 1-18]. Özünəməxsus qəddarlığı Orbelyanın adını NKVD əməkdaşlarının naxçıvanlılara qarşı keçirdikləri repressiya tarixinə, xüsusi nifrətlə yazmışdır.

1930-cu illərin əvvəllərində ölkəni yeni repressiya dalğası bürüdü. Bu dəfə repressiv tədbirlər siyasi və sinfi düşməne qarşı deyil, əhalinin yoxsul, müdafiə olunmayan təbəqəsi, fəhlələrə, onların sinfi müttəfiqi olan kəndlilərə, keçmiş partiya liderlərinə, köhnə bolşeviklərə və bolşevik ziyalıları nümayəndələrinə qarşı yönəldilmişdi. Bu repressiyaların əsas səbəbi sinfi mübarizə və siyasi düşməne qarşı müharibə deyil, yaranmış iqtisadi və siyasi gərginliklər idi. 1930-cu illərin ortalarında kollektivləşmə və qolçomaqlara qarşı mübarizənin başa çatdırılması ilə “əksinqilabi elementlərə” qarşı mübarizə başlamış oldu. Həyata keçirilən repressiv tədbirlər kütlələr içərisində sovet dövlət və partiya orqanlarının fərqli imicini yaradırdı. Hətta mürəkkəb siyasətdən uzaq olan xalq kütləsi belə bu tədbirlərin səbəblərini anlamağa çalışaraq, həyatlarında daha “düzgün” və “əsl inqilabi” mövqe tutmağa çalışırdılar. Bu mövqe isə sırası insanların özlərini qorumaq üçün yaxınlarına, dostlarına, qohumlarına böhtan atmaları, əksinqilabi fəaliyyətdə ittiham və “ifşa etmə”ləri ilə nəticələnirdi. Bu yalan və uydurma ilə dolu məktublar, ərizələr çox zaman şəxsi qisasçılıq, intiqam, şəxsi təhlükəsizliyin təmin edilməsi, vəzifə almaq, müəyyən mövqe qazanmaq və s. naminə edilirdi [12, s. 40-41].

1930-cu illər repressiyalarının baş verməsinin əsas səbəbləri sovet rejiminin mahiyyətindən doğduğu halda, rəsmi tarixşünaslıqda bunu ayrı-ayrı şəxslərin – İ. Stalinin, L. Beriyanın, M.C. Bağırov və başqalarının səhvi kimi qələmə verilməsi yanlışdır. Repressiyalar, qəddarlıq və digər antihumanist hallar cəmiyyəti antaqonist siniflərə bölərək insanı-insana düşmənin ruhunda tərbiyə edən kommunist ideologiyasının özündən doğurdu. Azərbaycan tarix elmində də 30-cu illər repressiyalarına münasibətdə sovet tarixşünaslığının buraxdığı səhvlər özünü açıq-aydın göstərir. Bu səhvlərdən ən başlıcası repressiyaya məruz qalmış şəxslərin hamısına eyni prizmadan baxılmasıdır. Repressiyaya məruz qalmış şairlər, yazıçılar, elm adamları, sadə kəndli və fəhlə ilə kommunist rejimində rəhbər vəzifə tutmuş şəxsləri eyniləşdirmək düzgün deyildir. Çünki birincilər bilavasitə rejimi qəbil etmədiklərinə və onun səhvlərini tənqid etdiklərinə görə repressiyalara məruz qalmışdırlarsa, sovet rejimində rəhbər vəzifələr tutmuş şəxslər hakimiyyət daxili ziddiyyətlərin, qruplaşmaların, vəzifə hərəsiyinin qurbanı olmuşlar [2, s. 80].

1930-cu ili kəndliyə qarşı terror dövrünün başlanğıcı adlandırmaq olar. Bu əsas məşq olmasa idi, çox güman ki, 1937-1938-ci illər də olmazdı, kəndlilərə qarşı 1930-cu ildəki terror olmasa idi, hökumət 1937-1938-ci il terroruna cəsarət etməzdi. 1930-cu il terroru ilə hökumət öz gücünü yoxladı və əmin oldu ki, kəndli var-yoxdan çıxıb, fəal müqavimət göstərmək iqtidarında deyil və onu ayırmaq olar, kimisə yuxarı qaldırmaq, kimisə dağıtmaq, parçalamaq olar [2, s. 84].

Bir faktla kifayətlənək ki, 1937-ci ilin avqustun 10 günündə (5-15) Naxçıvan Muxtar Respublikasında 9950 nəfər həbs edildi. 500 ailə sürgünə məhkum olunur (əksəriyyəti sadə adamlardır: Hüseyn Qadir oğlu Kəngərli, Aydın Əmircan oğlu Kəngərli, Zəhra Məhəmməd qızı Səfibəyova (Naxçıvan), Qazıbəyov Əhmədbəy Hacıməhəmməd oğlu, Rəhimov İsmayıl İsmayıl oğlu, Cəlilov Nəsrulla (Noraşen), Muxtarov Həbib Kalba Məhəmməd oğlu, Sadıxov-

Tağıyev Məşədi Rzaqulu Sadıx oğlu (Ordubad) və onlarla digər ailələr sürgün edilirlər [3, s. 41]. 110 ailə və üstəgəl 447, ümumilikdə 557 ailə Qazaxıstana sürgün edilmişdir [18, s. 306-356]. Bu günahsız vətəndaşlar öz doğma Vətəmindən, ailə və qohumlarından məhrum olunaraq repressiyaya məruz qalmış, çox ağır və təhqiramiz həyat keçirmişlər. Hər cür hüquqdan məhrum olan bu insanların əziyyəti onların uşaqlarına, nəvələrinə, hətta nəticələrinə belə sirayət etmişdir. Cəllad Orbeliyanın fitnə fəسادı ilə Qazaxıstan çöllərinə və Sibirə sürgün edilən bu günahsız insanlar təhlükəsizlik orqanlarının daimi nəzarəti altında saxlanmışlar. Beləliklə, repressiya illərində muxtar respublikadan 950-dən artıq ailə Qazaxıstan, Orta Asiya və Uzaq Sibir ərazilərinə sürgün edilmiş, onlarla ailə məcburiyyət ucundan İrana və Türkiyəyə mühacirət etmiş, 9950 nəfər həbs edilmiş, onlardan 100-ə qədəri güllələnmişdir.

Bunlarla yanaşı, Naxçıvanda yaşayan ermənilər öz tarixi düşmənçiliklərini daha ciddi cəhdlə həyata keçirərək yalançı ittiham və donosları ilə həmyerlilərimizin daha çox repressiyalara məruz qalmasına şərait yaradırdılar.

1937-ci il iyulun 30-da SSRİ Xalq Daxili İşlər Komissarlığının “Keçmiş qolçomaqların, cinayətkarların və başqa antisovet elementlərin repressiya olunması üzrə əməliyyat haqqında” 00447 №li operativ əmri Siyasi Büronun müzakirəsinə təqdim edildi. Bu sənəd 1937-1938-ci illər kütləvi repressiyaların nüvəsini təşkil edirdi. SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin 19 yanvar 1955-ci il tarixli 0026 sayılı əmrinə əsasən repressiya olunmuşların 26 min işinin yandırılması bu əməliyyatın dəqiq miqyasını göstərməkdə çətinliklər yaradır. F.Sabiroğlunun qənaətinə görə aydınlaşdırmaq olur ki, 1937-ci ildən sonra Naxçıvan MR-dan-957, Biləsuvar-dan-290, Astraxan bazardan-205, Əli Bayramlıdan-145, Karyagindən-155, Cəbrayıldan-205, Ağcabədidən-196, İmişlidən-348, Masallıdan-208, Noraşəndən-417 (son tədqiqatlara görə-557-Y.R.), Naxçıvan şəhərindən-185 və Bakı şəhərindən-218 ailə (deportasiya) sürgün olunub. Beləliklə, 30-cu illərdə xalqımızın ən qeyrətli oğul və qızları repressiyalara, təqiblərə məruz qalmış, ailələri isə Orta Asiya və Qazaxıstan çöllərinə, Uzaq Şərqə, Sibirə, Şimal adalarına sürgün edilmişlər. Həmin illərdə Naxçıvan MR hüquq mühafizə orqanlarında işləmiş ermənilər, ruslar və digər millətlər tərəfindən Naxçıvan Muxtar Respublikasından 300-dən çox azərbaycanlı öz yurdlarından sürgün edilmiş, 100-ə qədəri isə güllələnmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərov F. Naxçıvan polisi repressiya illərində (1930-1940-cı illər) // Tarix və onun problemləri, Bakı, 2007, № 4, s. 126-129.
2. Cəfərov C. Stalinizm və Azərbaycan kəndi (1920-ci illərin sonu-30-cu illər). Bakı: Elm, 2012, 144 s.
3. Əliyev Ə. Əlincə yaddaşı: Naxçıvan-1914-1992. Bakı: Gənclik, 1997, 304 s.
4. Əliyev Ə. Haqsızlıq qurbanları və yaxud stalinçiliyə ötəri bir nəzər. “Sovet Naxçıvanı” qəzeti, 1988, 19 noyabr.
5. Əsgərova Z. Azərbaycan diasporunun formalaşmasının tarixi mərhələləri // Bakı Universitetinin Xəbərləri. Humanitar elmlər seriyası, 2014, № 1, s. 139-144.
6. Həşimova A. XX əsrin I yarısında Azərbaycan mühacirəti. Bakı: Bilik, 1992, 167 s.
7. Hüseynbəyli N. Naxçıvanda repressiyalar və onun nəticələri // Tarix və onun problemləri, Bakı, 2003, № 2, 99-101.
8. Hüseynbəyli N. İslah əmək düşərgələrində kollektivləşmə // Tədqiqatlar. Bakı, 2004, № 4, s. 260-264.
9. Hüseynbəyli N., Behbudlu Q. Naxçıvanda milli-mənəvi dəyərlərin repressiyalara məruz qalması // NDU-nun “Elmi əsərləri”, Naxçıvan, 2012, № 2, s. 175-182.
10. Hüseynbəyli N. 30-cu illərdə Naxçıvanda qolçomaqlığın ləğvi / Pedaqoji Universitetin Xəbərləri, Bakı, 2004, № 4, s. 206-213.
11. Mahmudov Y., Kərimov Ş. Naxçıvan: tarixi və abidələri. Bakı: Təhsil, 2007, 216 s.
12. Məmmədova Ş. Azərbaycan SSR-də inzibati-amirlik sistemi (1920-1930-cu illər). Tarix üzrə elm. dokt. ... diss. avtoreferatı. Bakı, 2014, 49 s.

13. Naxçıvan tarixi: 3 cilddə, II c., Naxçıvan: Əcəmi Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi, 2014, s. 412-423.
14. Naxçıvan Muxtar Respublikası Mərkəzi Dövlət Arxivi (NMR MDA): f. 40, siy. 1, iş 388/523, 319/37, 305, 395.
15. NMR MDA: f. 728, siy. 1, iş 4, v. 1-43.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: yasarrahimov@yahoo.com.tr

Yashar Rahimov

THE REPRESSIONS IN NAKHCHIVAN IN THE 20-30th OF THE XX CENTURY

The paper is devoted to the repressions in Nakhchivan during the collectivization period. One of the catastrophic measures of socialist reorganization was collectivization. The implementation of collectivization by the will of the leadership and surrounding circles negatively affected the general life of the people. There was a repressive process during these years, which was a mass act committed by the totalitarian regime and the Soviet state apparatus.

In the late 1920s and early 30s, they tried to destroy our national moral values and our language in Soviet times, but could not realize it. The repressive actions taken by Moscow were aimed at destroying civic and moral values in prosperous republics, including Azerbaijan and Nakhchivan.

In the 1930s, the most courageous sons and daughters of our country were subjected to repression, persecution, and their families were deported to Central Asia and Kazakhstan, the Far East, Siberia, and the northern islands. More than 300 Azerbaijanis from the Nakhchivan Autonomous Republic were exiled from their homeland by Armenians, Russians, and other peoples who worked in the Nakhchivan Autonomous Republic in those years, and about 100 were shot dead.

This paper bases on new archival documents and published sources.

Keywords: *peasants, collectivization, repressive process, Nakhchivan, totalitarian regime, the 20-30th.*

Яшар Рагимов

РЕПРЕССИИ В НАХЧЫВАНЕ В 20-30-е ГОДЫ XX ВЕКА

Статья посвящена репрессиям в Нахчыване в период коллективизации. Одной из катастрофических мер социалистического переустройства была коллективизация. Осуществление коллективизации по воле руководства и окружающих кругов негативно влияло на общий образ жизни людей. В течение этих лет шел репрессивный процесс, который являлся массовым актом, совершенным тоталитарным режимом и советским государственным аппаратом.

В конце 1920-х и начале 30-х годов они пытались полностью уничтожить наши национально-нравственные ценности и наш язык в советское время, но не смогли это реализовать. Репрессивные действия, предпринятые Москвой, были направлены на уничтожение национальных и моральных ценностей в процветающих республиках, включая Азербайджан и Нахчыван.

В 1930-х годах самые смелые сыновья и дочери нашей страны подвергались репрессиям, преследованиям, а их семьи были депортированы в Среднюю Азию и Казахстан, на Дальний Восток, в Сибирь и на северные острова. Более 300 азербайджанцев из Нахчыванской Автономной Республики были депортированы со своей родины армянами, русскими и другими народами, работавшими в Нахчыванской Автономной Республике в те годы, и около 100 были застрелены.

Ключевые слова: *крестьяне, коллективизация, репрессивный процесс, Нахчыван, тоталитарный режим, 20-30-е годы.*

(Akademik İsmayıl Hacıyev tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi:

İlkin variant 13.11.2019

Son variant 24.01.2020